

UN CENTENARI:
JAUME AGELET I GARRIGA (Lleida 1888-Madrid 1981)

--

Durant seixanta anys, Jaume Agelet i Garriga estigué allunyat de la seva teera : feia enviar els llibres que anava publicant, sobretot a partir dels anys seixantes els feia enviar a coneguts i amics amb una tarja que deia només :

Homenatge de l'autor, absent.

Ben segur que s'enyorava. El to reservat, púdic, que el caracteritzà tothora, i que feia que fins les seves exclamacions dins el vers semblessin projectades més cap endins del poeta que no pas cap a l'exterior , no el menava a exteeioritzar per escrit aquell sentiment, el qual, en tot cas, es manifestava en les converses amb amics, ja fos a Lleida, ja a París . Tabmateix, era un home de l'ample món, i els llargs anys de residència a l'estranger, en missions diplomàtiques o, a partir de 1936 per pròpia decisió, no ens el dibuixen com un malenconiós conreador de la nostàlgia del terrer, molt més evident en el seu contemporani Josep Carner. Tal vegada els versos que parlen dels seus paisatges ponentins l'omplien i satisfieien a bastament. Duia el seu àmbit amb ell.

Pocs manuals d'Història de la Literatura parlen d'aquest poeta, o bé es limiten a esmentar-lo. Li va mancar l'esclat d'altres de la seva generació i, sobretot, li va mancar el fet d'estar present en la república de les lletres, en els cenacles i actes . Ben cert que no en tenia el tarannà. Si hagués viscut entre nosaltres, però, l'eco més immediat, el ressò que produeixen les referències crítiques, fins i tot la "crònica social" ens l'hauria dibuixat amb perfils més

rellevants.

A a fa cent anys que naixia i ho serà ~~restituir-lo~~ ^{resituar-lo} en el panorama, dens i variatm dx la poesia en' el període que va dels anys vint fins als nostres dies.

Els estudis sobre el poeta han passat de ser mers articles, entrevistes, una correspondència diversa i els pròlegs a alguns, només alguns, dels seus reculls, a engruixir-se en els darrers deu anys i permetre'ns avui disposar d'un material força satisfactori.

En primer terme tenim la etesi doctoral de Maria del Mar Terradew, inèdita, llegida a la Universitat de Múrcia i dirigida per Luís Rubio García. L'autora, que havia estat professora de llatí d'institut a Lleida, publicà, a trav's de l'Iⁿstitut d'Estudis Ilerdencs, el 1984 Agelet i Garriga : biografia y documentación, condensació del volum I dels quatre que constitueixen la seva esmentada tesi.

En segon lloc posem, del 1986, el volum Tres Poetes Simbolistes: Josep E^tadella, Jaume A^Gelet, Marius Torres, a cura de Dolors Sistac i Josep Borrell, Edicions del Mall, Barcelona on, precedint la tria antològica hi ha un pròleg compartit, amb els adients punts d'anàlisi.

Del 1983, i publicat també per l'Institut d'Estudis Ilerdencs, dins els estudis de la "Càtedra de Cultura Catalana Samuel Gili i Gaua, trobem una Miscel.lània Homenatge al Poeta Jaume A^Gelet i Garriga, amb onze contribucions de crítics i professors o literats, algunes de les quals havien estat publicades a l'avantguerra.

Dues edicions de les seves poesies, ambdues prologades per Josep Romeu i Figueres : la primera és la coneguda de l'Editorial Selecta, de 1955 : Obra Poètica (1924-1955), antologia àmplia, que abastava una mostra de la seva producció fins en aquell moment, tot just eixit al carree el llibre L'Escalf del Graner. La segona és

de 1984, Poesies Completes, editada per l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Mentre a l'edició de la Selecta el pròleg de Roméu era curt, a l'edició de 1984 hi fa una anàlisi circumstanciada de l'obra ageletiana en vint planes. Si la intenció de la primera antologia era de donar un tast, com la mateixa editorial havia fet i faria amb Manent o Garcés, els dos volums de l'IEI permeteren a Romeu afegir els darrers llibres del poeta en nombre de cinc, a més d'uns poemes que l'autor havia suprimit de la tria feta per a la Selecta. Així arribàvem a un corpus sencer, complet, fins on un poeta, amb les sempre possibles ^{postumes} ~~ulterior~~ aparicions de curts poemes ignorats permet de parlar d'obra completa.

Encara afegiríem, com a element breu però interessant, les curtes notes autobiogràfiques i autocrítiques que A^uelet posà a la seva selecció de poemes per a Lleida, Vuit Poetes, Barcelona, Ossa Menor 1969.

La producció de Jaume A^uelet i Garriga (ell no oblidava mai el segon cognom) consta de dotze llibres, generalment dividits cadascun en tres seccions. Cronològicament són:

Domassos al sol (1924); La Tarda Oberta (1927); Hostal de núvols (1931); Els fanals del meu Sant (1935). Zmb aquest llibre arribem a la guerra: aquesta i els deu primers anys subsegüents a 1939 provoquen un parèntesi editorial. Rrprèn amb:

Rosada i Celístia (1949); Pluges a l'Erm (1953) i L'Esvalf del Graner (1955).

En aquest punt es féu, com hem dit, l'Antologia de la Selecta, amb els set llibres publicats. Posteeiorment A^uelet publicà:

Faume i Flora (1949); Fonts de Lluna (1960); La Gàbia de la Faula (1964); Hort Vell (1968) i Ocells al Teulat (1970).

Dotze llibres en total, amb uns dis-cents pomes .

Si observem l'interval de temps entre volums ens adonarem d'una preferència pels grups de tres-quatre anys, parèntesi quasi metòdic. Si hi afegim que els seus llibres tenen, com hem dit, tres parts, de vegades dues, no hi ha dubte que el poeta deixa entreveure un deler d'ordenació i distribució del contingut.

Era de família distingida . El seu pare havia figurat en política, fou senador vitalici i el 1912 rebé el títol nobiliari de Comte de Vinatesa. Alternà Senat i Congrés en diverses legislatures, sempre dins els liberals dinàstics.

Del segon matrimoni del Comte de Vinatesa, amb Ramona Garriga i Serra nasqué Jaume (o Santiago, com el coneixien els íntims), el 25 de Juliol de 1888. La coincidència del naixement amb una de les festes assenyalades a Lleida deuria decantar la família al nom. En efecte, a Lleida hi ha la tradició, el 25 de juliol, del Peu del Romeu, i es fa una processó amb fanalets de paper construïts pels infants. Hi ha un poema d'Agelet que duu el títol Els fanals del meu Sant.

La mare va morir vint dies després de l'infantament, i aquest fet fou molt important en la vida d'Agelet : en tots els seus desplaçaments l'acompanyà una fotografia de la mare, la qual tenia sempre damunt la taula de treball. En el seu dietari ewcriu Agelet : 31 d'agost 1942. Sant Ramon. El Sant de la meva mare. Una cosa que mai no sabré què és : tenir una mare. L'elementalitat dels temes de la poesia d'Agelet podria estar relacionada amb aquesta insistència en la creació del record de la mare que ben bé ens atrevim a qualificar de fixació.

El signe de la dispersió local i varietat geogràfica del seu curs vital es manifesta ja en els primers anys d'infantesa i joventut : estudis a Sarrià (Sant Ignasi), Institut de Lleida, Deusto i Madrid. Ni podem deixar de pensar en un determinat paral·lelisme amb Josep Carner pel fet que ambdós ingressen a la carrera diplomàtica a la mateixa data, el 1920. I a partir d'ara, tant l'un com l'altre deixaran de residir de forma continuada a Catalunya. Ambdós són poetes, Carner té només quatre anys més que A^uelet, però una diferència força marcada els descomparteix: Abans de 1924 A^uelet no publica res, és un cas de poeta tardà, té trenta-sis anys, mentre que Josep Carner havia publicat ja en la seva adolescència, abans del tombant de segle.

El 1932, després d'un període de dos anys apartat de la carrera diplomàtica hi reingressa, i és al seu nou destí, la Haia, on es casa amb la filla d'un ministre dels Països Baixos, Margaret Mary Royaards. Aquest matrimoni tingué caires ben peculiars : a la muller va viure sempre separada del marit, va venir un sol cop a conèixer la terra d'Agelet, i es manifestà tostemps indiferent a tot el que ell feia. Segons la biografia de Terrades, els darrers quatre anys de la seva vida, Margaret tenia cura d'ell, però el mantenia pràcticament separat del món, no permetia que el visitessin amics que l'haurien fet feliç i ni tan sols li passava les trucades telefòniques dels m'es íntims com Maurici Torra-Balari. El 1935 s'havien traslladat a París, que seria el lloc definitiu de residència.

Al començament de la guerra civil AGelet presenta la dimissió. Les turbulències dramàtiques dels primers dies de revolta a Lleida, l'assassinat de parents i amics d'una banda ; i l'alternativa, gens fàlguera d'aliniar-se amb el franquistes, la intenció dels quals envers la llengua i cultura catalana coneixia, van enervar-lo i el dugueren

a retirar-se del servei i menar una vida totalment privada a París . Refusà uja invitació a retornar a la carrera que ln féu féu el poderós ministre Serrano Súñer.

Amb tot, acabada la guerra sol.licità el reingrés al cos diplomàtic,però per una resolució de 1941 fou separat del servei,i no se li reconegueren els serveis prestats fins el 1977,amb la categoria de conseller d'ambaixada.

Havia conegut a la pre-guerra Salvador Dalí i Federico García Lorca, SE astià Gasch i tota la intel.lectualitat i món artístic del país . Els seus viatges abundosos li feren conèixer,professionalment o com a turista, tot el món. La coneguda seclusió i apartament de la gent va accentuar-se, en tot cas, els darrers anys de la seva vida,però els qui el conegueren coïncideixen a afirmar que era de tracte molt agradós, delicat i cordial, encara que traspuava la necessitat d'intimitat i atmosfera calamada. Al mateix temps que posseïa una especial receptivitat pel paisatge i la bellesa immediata de les coses creades, sra un profund lector de la poesia francesa,castellana i anglesa, de les quals tenia coneixements d'autèntic erudit. La seva figura gegantina, de dos metres,i la seva corpulència,contrastaven amb la tèbia, discreta modulació d'una veu quasi confidencial.

Des que deixà la carrera diplomàtica, París fou la seva residència fixa, amb curts viatgesanyals a Lleida i a la Pirineu. Havia deixat de publicar el 1970 i llavors el contavte amb Lleida també es fa per intermissió,en dos pròlegs a sengles llibres de poemes de Miquel Lladó i de Teresina Roses.

L'esclerosi cerebral l'anà allunyant de la consciència del món envoltant. La mort de la seva muller es produeix a França,quan ell

ja ha estat traslladat de París a Madrid, on resideix a casa del seu nebot, l'actual comte de Vinatesa, fins al 13 de març de 1981, que mor als noranta-dos anys.

"Quan no feia versos, en la meva infantesa, i ni tan sols somiava en això, recordo que era un contemplatiu : darrere els vidres de casa, m'agradava de contemplar les postes de sol i les albes, el silenci del capaltard a la plaça, una font voltada d'infants i el sol ponent al camp "

"Els meus amors són : la veu dels rellotges vells i de les campanes, les albes, les boires, els vells carrerons, la llar ben abrindada, els rius, l'estil Lluís XIII i Enric IV, les espelmes, els llums de ganxo i els mobles anglesos "

"Gairebé mai no escric una composició després d'haver estat frapat per un espectacle. Es a dir, que la meua poesia és el producte de moltes impressions superposades i copsades en moments diferents, en la transformació de les quals en poesia no hi tinc cap intervenció, amb la particularitat que, en sentir el desig d'escriure, ho haig de fer amb una tal rapidesa que si no aprofito el moment m'exposo a perdre la composició.

"Els meus primers versos els vaig fer a Madrid. Tenia 18 o 19 anys. Deien :

Arriba l'any nou
amb hores nevades.

Vaig aturar-me després d'aquestes ratlles i no vaig poder continuar.

"Jo no tinc cap amor a les coses fetes. El goig, per a mi, rau en el moment de produir. Després res no em fa fred ni calor"

(De Vida Lleidatana, n" 44, 15/II/1928.)

Hem parlat d'elementalitat en la poesia de Jaume A^uelet. La Natura "és reveladora de l'ànima de l'home". Hi ha una inicial, sempre recurrent acceptació d'una realitat motivadora i alhora maièutica, que tindria el seu origen en Maragall, de qui accepta el vers-motiu, "que truca a la porta". Això dit, és cert que A^uelet accepta, més endavant, components d'estètica noucentista, en un procés progressiu de simbolització. Amb tot, resta sempre aquella força emblemàtica de les coses primigènies, que mou el primer doll de mots. Diu Josep Borrell :

"La paraula no és sinó la manifestació fugaç, miraculosa, d'aquesta dependència intrínseca ; els sentits, admirats, es posen en les coses més representatives -els emblemes cars al poeta -els quals esdevenen essencials per reiteració progressiva i volguda, i tot això des d'una convicció religiosa de signe franciscà, prou evident. Com a conseqüència el diví se singularitza en cada objecte, en cada font, en en cada hora del dia, en l'etern vaivé de tot "

Aquesta és una constatació quasi inevitable en la lectura mitjanament crítica dels seus poemes. A^uelet és sempre el mateix, algú que animitza l'inanimat, allò que l'envolta, quasi mai difusament comotat, sinó perfilat en denotació : als seus poemes repeteix infatigablement el nom de les coses, viu l'instant màgic que produeix la contemplació d'un objecte, d'una relació entre les coses, el rosari d'elements que, desgranats, ens donaran una atmosfera. L'arrel campearola de què sorgeixen aquests objectes-mot respon a la infantesa del poeta, i es descava en el retorn anual al teurer, a la seva única inspiració : però no són elements d'un taller d'elaboració poètica complexa: les exclamacions constitueixen altres tants impactes, centenars d'ells :

Boira que al prat espessa bulls !

Ara mateix, oh pans
eixiu del forn amb crostes onejants !

Angels, brises corpreses, en l'espai
a les carenes i a la mar tranquil .la !

Oh els pals drets i torts
que es fan companyia
espessos, somorts !

Igualment se serveix de la interrogació. L'empra en un joc
de perplexitats :

Obro la finestra,
ha nascut un pi.
On mena la tarda ?
D'on torna el camí ?
I aquest blau que plana
pel cel, què vol dir ?

Sembla obsedit per les finestres que ell obre : per les portes
que es tanquen després que les hem obertes, i ens han ensenyat,
un instant, misteris, interrogants, objectes contundents o emboirats,
palpables volums o bé records boirosos, ombres :

Anar obrint, tancant portes
dels dies, tot cercant
claredats, encalçant
com un vent , ombres mortes,
fins que no se sentiran
batre mai més les portes.

Aquesta elementalitat, aquest retrobar els emblemes cars de
cada dia no desdibuixa una inquietud abocada a la mort. El veiem
com un impacient per retornar al si matern, en el trànsit d'una

mort que ha de ser dolça, asserenada. Mentre espera la mort, el poeta obre i tanca portes i finestres, per les quals veu i viu el nou dia. Però el demà és present en l'avui:

Oh, aquest afany d'èsser^a demà
cada matí !

Fidel a aquestes manifestacions breus, poemes xics, de versos curts, de vegades curtíssims, es deixa captivar tothora no pas per l'embolcall de molts mots, imatges elaborades, transposicions d'inflor, sinó per la fuetada d'una frase curta, denotativa, que ens fa pensar en aquell "las doce en el reloj !" de Guillén. En carta a Antoni Hernández Palmés (19-1-1969) expressa : " L'autor és el crític més segur. Sóc avui dels pocs que encara creuen en un vers que truca a la porta i hom sent la indefugible necessitat d'obrir-lo. Si aquest camí és el bo i aconsellable, no això no ho sé ". La inicial arrencada, tan maragalliana, deixa poc espai a l'elaboració noucentista, entre d'altres raons perquè la trallada de les denotacions no cedeix el lloc a una possible jugada irònica. Som força lluny de la rateta que amb el mirall ens fa Josep Carner. Agelet preferirà el poema-esclat, instantani, com si cerqués el centre de tot en el raig de llum reflectit per les coses humils, sobtadament fetes nostres per una espècie de coneixement epist3mològic. Jordi Pàmias diu que la poesia d'Agelet és esfilegarçada, trèmula, feta de grans silencis. Afegiríem nosaltres, sadolla de la contemplació i absorció sempre nova de les coses sabudes. Un centre còsmic vivent a cada àtom de la creació. El poeta, tothora amb ulls d'infant, s'admira

del temps, del brogit natural, del blau del cel, dels ocells, dels fruits, de la sorpresa de cada nou dia. No tot poden ser frases-impacte, però :hi ha un lliscament vers l'elaboració simbolista, sàbiament equilibrada amb les imatges-motor :

Es tanca la ferida d'un estel.
Neix el jorn, Aleteja tota cosa.
Canta un ocell les hores d'aquest cel
i s'encén el silenci de la rosa.

aquest breu poema ens mena a observar-hi l'ús d'algunes verbalitzacions repetides en Agelet : tancar (es tanquen les portes, les finestres, el dia, el record) ; l'estel, nèixer, ocell, encendre, silenci, cel. També la presència del lexema verbal a l'inici de la frase. Agelet sovint comença el vers amb un verb en present:

S'encenen fogueres / Ja arriben de lluny / Passa a la vora
un vaixell / Estem sols amb els estels / Fendeix el blau,
a poc a poc / Es mou el blau / Plou densament i plou
seguit...Camino ebluernat dins la tenebra /T'arrugues,
blanca i morada / Fas la cara fredeluga / Vénen erts i
crescuts / Obren les portes com planyivols vents ...

Cal destacar, encara, la fidelitat lexical a la parla lleidatana, tot i que al capdall el resultat és un equilibri lingüístic acurat entre variants occidentals i les altres (cfr. ocell-moixó, selló-càntir, broma-núvol) com fa notar Dolors Sistac en un breu i suggestiu estudi dins la Miscel.lània de 16IEI.

Sorprèn en el poeta lleidatà l'absència del tema amorós. Tot just alguna al·lusió a figures femenines a distància, o entrelluca-

des : La noia de claror, Fas via, joiosa, Ja passen les donzelles endolades , Ara culls , Mabel, per a mi, Maria del Roser, Antonieta, Caterina. Són generalment noies que passen, que retornen, i més aviat s'on descrites com podria ésser-ho un raig de llum, un oreig fugisser. Cap al·lusió a l'encontre, a les mirades a la unió, al goig compartit, a la realització de la parella, el goig compartit. En tota la llarga producció d'Agelet comptat i debatut, alguna referència a l'amor perdut, un nexa que només té vigència en el record per molt que el poeta el vulgui estirar cap al present : els dos poemes consecutius, dins Pluges a l'Erm titulats T'has arrencada de ma pell i Al Fons de mes internes Primaveres, o el poema , de títol prou explícit, Emoció del Primer Enamorament :

L'aire és amorosit de pensament
i frega el front com una flor desclosa.
A cada mà s'hi bada un fruit fulgent.
La carn es mou entre velluts de rosa.

Els tres poemes responen a una realitat viscuda, mentre que les descripcions de noies no tenen res a veure amb la sang del poeta , s'ofereixen al lector, com diu Josep Borrell, sota un estil de dona entre arquetípic i inabastable, més pròxima al model espiritualista preraphaelita que no pas del natural.

Josep Romeu assenyala el deute de Jaume Agelet amb les lectures. Convè no oblidar que fou un home molt lector. En morir, segons l'inventari recollit per Maria Terrades, a la seva biblio-

teca hi havia llibres consagrats i novells, ^{estava} ben assortida de producció editorial catalana, i entre els autors estrangers hi figuraven en llengua original Apollinaire, Bernanos, Valéry, Cocteau, J.D.Salinger, Chamson, Char, Rimbaud, Lautréamont, Rilke, T.S.Eliot, Jean Paulhan, Paul Eluard, Maurras, Mallarmé, Maurras, Gide, Max Jacob, Jules Laforgue, D.H.Lawrence...

Segons Josep Romeu al nostre país els corrents neo-simbolista i les diverses interpretacions de l'anomenada poesia pura foren englobades sota les denominacions no sempre prou convincents de noucentisme i post-simbolisme. Agelet és sortós de poder-se mantenir un xic allunyat d'aquestes ^{adscripcions} denominacions, "per la seva doble condició de receptor de les suggestions de la nova situació poètica paral postmaragalliana, Josep Carner al cap i, pel fet de residir fora, de coneixedor sensible dels primers moviments simbolistes francesos, amb llurs implicacions en els pre-simbolistes maudits, de la continuïtat i derivacions del simbolisme a França, amb l'adveniment o la retrobada de la poesia pura i el retorn reformador i transcendental de Paul Valéry " (del Pròleg a Poesies Completes). La llista d'autors estrangers de la seva biblioteca és prou explícita. A més, Romeu assenyala encara Andrew Marvell, Wordsworth, John Keats, Archibald McLeish o Swinburne, i recorda el deute que el propi Agelet reconeixia a Rabindranath Tagore. Així, doncs, la imatge d'un poeta ingènuament enfrontat al món, de joc denotatiu, impulsiu quasi, per bé que públic, se'ns enriqueix amb aquest vessant de lector profund i reflexiu de la poesia universal.

Agelet i Garriga portà una llibreta d'anotacions durant uns vint-i-quatre anys, que constitueix no pas un dietari explicitat, sinó una successió de textos quasi telegràfics. Terrades en reproduïx una sèrie, d'entre i nosaltres fem una tria de testimonis punyents del poeta sobre la llengua i el país en els anys difícils de la postguerra :

" 14 setembre 1942 - Catalunya és massa dèbil per imposar la seva personalitat i massa forta per deixar-se imposar la dels altres.

19 desembre 1949 - Rebo carta de felicitació per Rosada i Celístia. A la persona que estima la nostra llengua inconscientment li diuen casolana; i es meravellen que hagi pogut resistir sense canvi qui ha viscut allunyat de la seducció de llengües més universals i més parlades. Sóc de l'opinió que aquest elogi de la fidelitat no val ni la pena d'esmentar-lo. Es té un idioma com es tenen les mans.

30 setembre 1950 - La majoria de catalans treballa, sense parar, afanyant-se, cavant un sot profund per enterrar-hi la seva llengua.

18 agost 1954 - Allò que alguns en diuen caliu a la meua ciutat nadiua, és a dir, els fanalets de Sant Jaume, els gegants de la Santa Infància, els aplecs de Butsènit i Granyena, els records de Sant Blai, son les olives, les anxoves, és a dir, els entremesos de l'àpat. Però el pollastre, el plat fort, (l'idioma), s'està podrint, envilint. Es passeja famèlic, malmenat. Troba les portes barrades. Fa anys que dorm al ras. L'apedreguen. Va tot

esparracat. Fa pudor de captaire.

Trobem interessants aquestes notes sobre el fenomen poètic,
el misteri de la creació poètica :

15 de gener 1959 - Hom arriba a la creença que la poesia és una màscara amb qui ens topem un diumenge de carnaval. Uns enamorats proven d'arrencar-li la careta. D'altres ho aconseguixen a mitges, un instant. D'altres l'entreveuen. Els més avaforits per la sort poden fer un tomb amb la màscara dins un envelat d'il·lusió. Qui aconseguirà d'aixecar-li del tot la careta ? Ningú. Qui ho intentarà ? Tots els enamorats, fins a la fi del món".

La perplexitat, al capdavall, que sobta el vell poeta, de qui triomfa la Poesia. La derrota és acceptada, perquè res no pot plaure més al poeta que morir en la voracitat de la poesia. Una consciència d'engruna, de mota de pols que s'interroga constantment:

Som herba, potser?
dels dies pastura ?
Som aigua insegura
d'un pobre reguer ?
Ens crea la falla ?
Som l'eco darrer
d'alguna paraula
que hom no sap d'on ve ?

Josep Vallverdú .